

Opozycja SWÓJ – OBCY utrwalona w czeskiej frazeologii

The Opposition of the OWN – ALIEN in Czech phraseology

GRAŻYNA BALOWSKA

Uniwersytet Opolski

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8175-2313>

E-mail: balowska@uni.opole.pl

Abstract: The linguistic image of the world encompasses stereotypes, i.e. simplified assessments and value judgments, on the one hand negative ones, which reflect prejudices, on the other hand these are positive images. The opposition OWN – ALIEN is based on stereotypes embedded in language. It has an axiological character, as it is an expression of division: OWN is the good one, and ALIEN is the bad one. This opposition is the basic opposition in Czech phraseology and reflects the common interpretation of the world, shaped by anthropocentrism, according to which concepts are formed on the basis of opposing semantic categories, e.g. human – animal, life – death, Czech – foreigner, healthy – sick, young – old, beautiful – ugly, etc. In the analysed material, antinomy is manifested in the juxtaposition of opposing characterizations: OWN – ALIEN as: FRIEND – ENEMY, CAREGIVER – PERSECUTOR, DEVOTED – INDIFFERENT, GOOD-NATURED – DECEITFUL, SIMILAR TO ME – DIFFERENT FROM ME.

Abstrakt: Językowy obraz świata obejmuje stereotypy, czyli uproszczone oceny, sądy wartościujące. Z jednej strony są to obrazy negatywne, które odzwierciedlają

uprzedzenia, z drugiej zaś to obrazy pozytywne. Na stereotypach utrwalonych w języku opiera się opozycja SWÓJ – OBCY. Ma ona charakter aksjologiczny, gdyż jest wyrazem podziału: SWÓJ to ten dobry, OBCY zaś to ten zły. Opozycja ta jest podstawową opozycją w czeskiej frazeologii i odzwierciedla potoczną interpretację świata, ukształtowaną przez antropocentryzm, zgodnie z którym koncepty kształtują się na zasadzie opozycyjnych kategorii semantycznych, np. człowiek – zwierzę, życie – śmierć, Czech – obcokrajowiec, zdrowy – chory, młody – stary, piękny – brzydki itd. W analizowanym materiale antynomiczność przejawia się w zestawieniu przeciwstawnej charakterystyki SWÓJ – OBCY jako: PRZYJACIEL – WRÓG, OPIEKUN – PRZEŚLADOWCA, ODDANY – OBOJĘTNY, DOBRODUSZNY – PODSTĘPNY, PODOBNY DO MNIE – RÓŻNY ODE MNIE.

Keywords: linguistic picture of the world, stereotypes, opposition of the OWN – ALIEN, phraseology, Czech language

Słowa kluczowe: językowy obraz świata, stereotypy, opozycja SWÓJ – OBCY, frazeologia, język czeski

Zasób frazeologiczny języka jest bogatym źródłem wiedzy o danej wspólnocie komunikatywnej, przechowuje bowiem informacje dotyczące ważnych z perspektywy użytkowników języka doświadczeń historyczno-społeczno-kulturowych. Jak słusznie zauważa Eva Mrhačová,

Frazeologie, v níž se odráží zemitost a obrazivá síla národa, jeho myšlenková a jazyková vynalézavost, nápaditost a pohotovost, národní kolorit, ale i generacemi nastřádaná a předávaná zobečnělá zkušenost jako vzácné dědictví našich předků, patří k nejzajímavějším oblastem vědy o jazyce a tvoří významnou součást každého národního jazykového bohatství (Mrhačová i Pončová, 2003, s. 9)¹.

Odkodowując zatem znaczenie frazeologizmów, odtwarzamy system wartości, wierzeń, obyczajów, przekonań danej społeczności,

¹ Podobnie twierdzi Alicja Nowakowska: „Związki frazeologiczne stanowią tę część warstwy leksykalnej języka, w której najwyraźniej się odbijają swoistości kulturowe narodów posługujących się danym językiem. Frazeologia nawiązuje do dawnych realiów, jest świadectwem minionych obyczajów, odzwierciedla artystyczne i literackie zainteresowania człowieka, wskazuje na jego związek z otaczającą go przyrodą” (Nowakowska, 2005, s. 9–10).

czyli sposób postrzegania przez nią świata, specyficzny jego obraz utrwalony w języku. W niniejszym artykule przedstawimy na reprezentatywnych przykładach czeskich frazeologizmów fragment owego obrazu, odzwierciedlający opozycję SWÓJ – OBCY.

Na potrzeby naszej analizy przyjmujemy za Franiškem Čermákem szersze rozumienie frazeologii, włączające do jej zasobu również przysłowia, porzekadła czy skrzydlate słowa. Jednostkę frazeologiczną natomiast będziemy rozumieć jako połączenie wyrazów, którego głównymi cechami są: względna stabilność, reprodukowalność, niepodzielność semantyczna, obrazowość i nacechowanie ekspresywne (Čermák, 2016; Lewicki i Pajdzińska, 1993)².

Znaczenie zakodowane w jednostkach frazeologicznych wskazuje na podstawową perspektywę oglądu świata, jego porządkowania w codziennym, potocznym doświadczeniu, jaką jest antropocentryzm. Ta postawa wobec rzeczywistości, zakładająca postrzeganie człowieka jako centrum świata, narzuca mu niejako subiektywizm precepcji i wartościowania siebie, innych i tego, co go otacza z własnej perspektywy i punktu widzenia. Obraz świata, jaki utrwała frazeologia, jest zatem – według Jerzego Bartmińskiego – „równocześnie antropocentryczny i etnocentryczny, tworzony wyraźnie z punktu widzenia człowieka, mierzony ludzkimi miarami. [...] przekazywany wraz z językiem, jest zarazem praktyczny, wystarczający na potrzeby codziennej komunikacji” (Bartmiński, 2006, s. 14). Antropocentryczna perspektywa oglądu świata ma więc istotny wpływ na wartościowanie

² Por. też rozumienie frazeologii w ujęciu Wojciecha Chlebdy, wychodzące od pojęcia nadawcy (*frazologia nadawcy*). W myśl powyższego przedmiotem badania będą zróżnicowane pod względem formalnym jednostki frazeologiczne (zwane przez badacza *frazemami*), wydzielone na podstawie podstawowego kryterium, jakim jest reprodukowalność, zgodnie bowiem z twierdzeniem Wojciecha Chlebdy: „Mówiącemu [...] jest przecież wszystko jedno, czy wyrażenie, którego właśnie użył, określi ktoś jako sentencję, przysłowie, konstrukcję składniową czy frazeologizm. Ważne jest natomiast, czy wyrażenie owo przywołał za kimś, przytaczając «cudze słowo», czy też je stworzył, sam świadomie powołując do życia” (Chlebda, 1993, s. 328).

wanie rzeczywistości, a w negatywnej ocenie otaczającego świata badacze widzą przejaw poczucia wyższości i dominacji człowieka nad resztą świata. Człowiek bowiem, uznając się za centralny element rzeczywistości, uważa się równocześnie za byt najdoskonalszy, a świat pozaludzki uznaje za gorszy, co przejawia się wyraźnie w zasobie leksyki wartościującej (por. Pajdzińska, 1990; Vaňková, 2007)³.

W związku z powyższym immanentną składową językowego obrazu świata są stereotypy, czyli sądy wartościujące, uproszczone, generujące z jednej strony negatywne wizerunki, będące wyrazem przesądów czy uprzedzeń, z drugiej zaś obrazy pozytywne (Bartmiński, 2007, s. 59)⁴. Głębokie osadzenie w utrwalonych w języku stereotypach przejawia interesująca nas tu opozycja SWÓJ – OBCY. Ma ona charakter aksjologiczny, gdyż jest wyrazem podziału: SWÓJ to ten dobry, OBCY zaś to ten zły. Wynikiem tego jest swoista segregacja otaczającej rzeczywistości na to, co bliskie, znajome, przyjazne, więc SWOJE i dobre, oraz na to, co dalekie, nieznane, inne, wrogie, więc OBCE i złe (por. Mormo i Kuraś-Szczepanek, 2019, s. 60). Warto podkreślić, że OBCY to także ten INNY, który jest tu również negatywnie wartościowany i jak twierdzi Elżbieta Czykwin, jest nośnikiem piętna (por. Czykwin, 2008, s. 65n.). Inność bowiem jest powszechnie traktowana jako naruszenie ustalonej normy, inny jest więc stygmatyzowany. W zależności od uwarunkowań kulturowych, społecznych itp. są to różne atrybuty, które naruszają „normalność” grupy i zagrażają jej funkcjonowaniu, np. widoczna wada/ułomność fizyczna, starość, poglądy polityczne, mniejszości narodowe, społeczne, religijne itd. Uwidaczniają się tu niechętne, niekiedy wręcz wrogie postawy wo-

³ Por. też *arystokratyzm* w ujęciu Zdzisława Kempfa (1985) oraz *antropocentryzm* vs. *hominizm* w ujęciu Jacka Lejmana (2015).

⁴ Jerzy Bartmiński i Wojciech Chlebda zwracają uwagę, że termin *stereotyp* może być stosowany wymiennie z *koncept* i stwierdzają: „Na «koncept», czyli «stereotyp», składa się szerszy zespół cech niż na «pojęcie», tworzy go bowiem treść nie tylko poznawcza, lecz także emotywna i pragmatyczna, oparta na indywidualnym i społecznym doświadczeniu ludzi” (Bartmiński i Chlebda, 2013, s. 70–71).

bec obcego, co jest rezultatem przekonania, że pojawienie się obcego, zgodnie z twierdzeniem Zygmunta Baumana, narusza ład, określony porządek społeczno-kulturowy i stanowi zagrożenie dla danej zbiorowości (Bauman, 1995, s. 72n., por. Gruchlik, 2007).

Poniżej przyjrzymy się realizacjom tytułowej opozycji w wybranych przykładach egzemplifikujących, kim jest SWÓJ i OBCY, jaki jest SWÓJ i OBCY. Materiał językowy został wyekscerpowany z poniższych słowników frazeologicznych: Čermák i in., 1988, 1993, 2009; Mrhačová i Balowski, 2009; Mrhačová, Balowska i Zura, 2011; Orłoś, 2009; Orłoś i Hornik, 1996.

Wyjściowym do wyłonienia podkategorii semantycznych, składających się na interesujący nas tu obraz, jest znaczenie leksykalne obu komponentów⁵.

SWÓJ

Na podstawie *Slovníka spisovného jazyka českého* (1989) możemy zdefiniować swojego jako tego:

1. 'který je ve vlastnictví, držení podmětu (původce děje); podmětu (původci děje) náležející, patřící; od něho pocházející, jeho se týkající; výhradně s ním souvisící: vlastní';
2. 'ke kterému má podmět (původce děje) širší vztah než vlastnický, zpravidla blízký, těsný, citový';
3. 'který je nezávislý, samostatný, svobodný';
4. 'který je příslušný, náležitý, vhodný, pravý'.

Powyższe składniki znaczenia leksykalnego pozwalają na uformowanie następujących podkategorii semantycznych obrazu SWOJEGO: PRZYJACIEL, OPIEKUN, ODDANY, DOBRODUSZNY, TAKI JAK JA.

⁵ Przykłady frazeologizmów przywołujemy w następującym porządku: najpierw jednostki werbalne, następnie niewerbalne. W ramach tych grup stosujemy porządek alfabetyczny.

1. SWÓJ to PRZYJACIEL

W tym przypadku SWÓJ to osoba, która okazuje komuś sympatię, pozostaje z nim w bliskich i serdecznych stosunkach, np.: *patřit do rodiny, domácí přítel, pravý přítel, starý přítel, pouto přátelství, přátelská atmosféra, přátelské ovzduší, pánská/dámská jízda, věčné přátelství, ze staré známosti, mezi námi/svámi*.

Istotna jest tu zatem więź oparta na takich cechach, jak życzliwość, szczerłość, zaufanie, zrozumienie, wzajemna pomoc i zgoda, np.: *jíst s někým z jedné mísy, mít pochopení pro druhého, nic lidského není mi cizí, sedat s někým za jedním stolem, získat něčí důvěru / přízeň, žít s někým v dobré vůli, bratrská pomoc, přátelství na život a smrt*.

2. SWÓJ to OPIEKUN

Jest to osoba, która dba o kogoś, o jego dobrostan, zaspokojenie potrzeb, bezpieczeństwo, kto zajmuje się troskliwie drugą osobą i jej broni, np.: *nosit někoho na rukou, snést někomu modré s nebe, střežit/hlídat něco jako Cerberus*.

Często występują tu odniesienia do utrwalonej kulturowo roli społecznej matki jako troskliwej opiekunki ogniska domowego i ojca jako opiekuna rodziny, np.: *mít se jako (doma) u maminky, starat se o někoho jako matka, jako v matčině náručí, otec národa, otec vlasti*.

Ciekawie prezentują się zwłaszcza powyższe przykłady z komponentem OTEC, które nie odwołują się jedynie do jednostkowych ujęć podmiotu działań opiekuna/obrońcy, ale wskazują na podmiot zbiorowy, jakim jest tu społeczeństwo czeskie, podobnie jak w przypadku jednostek przywołujących historyczne postaci czeskich władców, św. Wacława: *dědic české země/vévoda české země*, oraz Przemysła II Ottokara: *král železný a zlatý*.

Inną grupę stanowią jednostki odwołujące się do sfery duchowości, do przestrzeni religijnej i ról aniołów stróżów – w chrześcijaństwie istot niematerialnych, indywidualnych opiekunów jako pośredników między Bogiem a człowiekiem: *anděl strážný, duch strážný*, następnie do kapłanów – przewodników duchowych w życiu ziemskim człowie-

ka: *duchovní otec, duchovní pastýř*, czy do przedstawicieli żeńskich zgromadzeń zakonnych, zajmujących się opieką nad chorymi i sierotami: *milosrdná sestra*.

3. SWÓJ jest ODDANY

Powyższa cecha SWOJEGO wskazuje nie tylko na zdolność do wytworzenia emocjonalnej więzi z drugą osobą, uznawaną za wartościową, ale przede wszystkim na jego gotowość do poświęceń na jej rzecz, dla jej dobra, np.: *dát /vložit za někoho ruku do ohně, dát za někoho hlavu (na špalek), držet někomu palec / palce, jít za někým do ohně, položit za něco/za někoho život/hlavu, stát někomu (bok) po boku, v nouzi poznáš přátele, Věrného přítele poznáš v neštěstí*.

Podkreślone zostają tu także takie cechy, jak przywiązanie, wierność i lojalność, np.: *být někomu věrný až do smrti/hrobu, být věrný jako pes* oraz gotowość do wspierania, współdziałania i niesienia pomocy, np.: *jeden bez druhého nedá ani ránu, jeden za všechny, všichni za jednoho, tři mušketýři, v jednotě síla*.

4. SWÓJ jest DOBRODUSZNY

Taka osoba cechuje się łagodnym usposobieniem, szczerością i życzliwością, np.: *mít beráncí povahu, mít holubici povahu / náuru, neublížít mouše, beráncí povaha, dobrá duše, dobrák do kosti, holubici povaha / náura, mírná jako ovečka*.

Kolejne przykłady potwierdzają, że SWÓJ to osoba uczciwa, szlachetna i bezinteresowna, np.: *mocť se každému podívat do oči, rozdělit se s někým o poslední košili, žít s někým v dobré vůli, (všichni) lidé dobré vůle*.

W tej podkategorii semantycznej mieści się także cecha ufności i wiary w dobroć innych, co obrazuje frazeologizma *boží člověk*, przy czym należy dodać, że może on występować także w kontekstach o charakterze ironicznym i oznaczać człowieka naiwnego, łatwowiernego. W takim przypadku mamy do czynienia z negatywną charakte-

rystyką osoby wierzącej bezkrytycznie innym, co skutkuje przeniesieniem do kategorii znaczeniowej OBCY.

5. SWÓJ jest TAKI JAK JA

SWÓJ to osoba, z którą drugi powiązany jest poczuciem wspólnoty. Łączy ich zgodność poglądów, interesów, działania czy wspólnota posiadania. SWÓJ zatem to ten, kto myśli i postępuje jak ja, to samo go interesuje, posiada to co ja, np.: *být jedno tělo a jedna duše, být jedno srdce (ve dvou tělech), držet s někým basu, jsou (jako) jedno tělo, pít/připít (si) s někým/spolu na bratrství, to je náš člověk, Sdílená bolest je poloviční bolest, (mé) druhé já, pokrevní bratrství, spřízněná duše*.

Dotyczy to także jedności, zgodności między partnerami, małżonkami, np.: *být jedno tělo a jedna duše, druhá/lepší/drahá polovička*.

Kolejną grupę stanowią jednostki, które odwołują się do wspólnych działań czy interesów o charakterze nieuczciwym i wzajemnego wspierania się w tym, np.: *ruka ruku myje, vrána vráně oči nevyklove, Vrána k vráně sedá, rovný rovného si hledá*.

Mamy tu także poświadczony przykład nacechowany żartobliwie o wydzwisku poniekąd życzeniowym co do wspólnoty posiadania: *co je tvoje, to je moje*.

OBCY

Na podstawie *Slovníka spisovného jazyka českého* (1989) możemy zdefiniować OBCEGO jako tego:

1. 'který patří někomu jinému než mluvčímu (op. vlastní); náležící jinému prostředí, např. jiné rodině (op. příbuzný), jiné obci, národu, státu (op. domácí, zdejší)';
2. 'který je neznámý, nepovědomý, nezvyklý, neobvyklý';
3. 'který neodpovídá povaze nebo celkovému založení; vzdálený, odlehlý';
4. 'nemá citový vztah; lhostejný, vzdálený, chladný';
5. 'který je velmi rozdílný, naprosto, zcela odlišný'.

Powyższe składniki znaczenia leksykalnego pozwalają na uformowanie następujących podkategorii semantycznych obrazu OBCEGO: WRÓG ŚMIERTELNY, PRZEŚLADOWCA, NIECHĘTNY, PODSTĘPNY, RÓŻNY ODE MNIE.

1. OBCY to WRÓG ŚMIERTELNY

Obcy staje się wrogiem, kiedy zwalcza drugiego, nastaje na jego życie i go pozbawia, jest zagrożeniem dla drugiego, np.: *být zkrácen o hlavu, definitivně s někým skoncovat, (podmanit si / porobit někoho) krví z železem / ohněm a mečem, pozdvihnout proti někomu (vražednou) ruku, prolévat / prolít něčí krev, připravit někoho o život, sprovodit někoho ze světa, zkrátit někoho o hlavu, krvavá pomsta.*

2. OBCY to PRZEŚLADOWCA

OBCY prześladowuje drugiego, jest zatem niebezpieczny, okrutny i intencjonalnie szkodzi drugiemu, wyrządza mu krzywdę fizyczną i/lub psychiczną, np.: *být jako Kain a Abel / být na facky / na kordy, být krutý jako Nero, být/bejt někomu v patách, (být / dospět) na ostrí nože, být spolu na nože, dívat se jako Kain, pouštět/pustit na někoho psa, vládnout železnou rukou/pěstí, vztáhnout na někoho ruku, zbit někoho jako psa, člověk člověku vlkem, dusná/napjatá/nepřátelská atmosféra, dusné/napjaté/nepřátelské ovzduší, lidská zloba, odvěký nepřítel, oko za oko (zub za zub), skryté nepřátelství, zarytý odpůrce.*

Dotyczy to także wrogów w znaczeniu historycznym: *bartolomejská noc/vraždění nevinů, černé košile, hnědé košile, hnědý mor / hnědý teror.*

3. OBCY jest NIECHĘTNY

Taka postawa to nieprzychylnie odnoszenie się do drugiego, negatywne do niego nastawienie. OBCY zatem żywi nieprzyjemne uczucia względem drugiego. Niechęć może więc przejawiać się w agresywnych zachowaniach werbalnych i niewerbalnych, które drugiego oczer-

niają, poniżają, dyskryminują. Na tego typu zachowania werbalne wskazują jednostki, np.: *mít ještěrcí jazyk /mít jazyk/hubu jako břitvu/jako meč, jazyk jako břitva/jedovatá huba, zlé jazyky / zlí jazykové / zlé huby.*

Zachowania niewerbalne zaś obejmują mowę ciała, np.: *být na někoho jako na cizího, dívat se na někoho jako na cizího/cizí, koukat být jako bazilišek/mít jedovatý oči, koukat jako Babinský/koukat jako vrah, koukat/tvářit se jako belzebub/tvářit se jako čert, ledový/mrazivý pohled.*

Obejmują też bezpośrednie działania fizyczne, wymierzone przeciw drugiemu, przybierające postać agresji fizycznej, np.: *ani vody/sklenici vody někomu nepodat, házet / hodit po někom kamenem / blátem, jednat s někým jako/hůř než s cizím, zachovat se/chovat se/jednat jako svině.*

Postawa niechęci może przejawiać się także w postaci obojętności, braku zaangażowania emocjonalnego. Wówczas OBCYM jest ten, kto odmawia pomocy, zachowuje się chłodno, odtrąca, wyklucza drugiego, np.: *být bez srdce, dělá si z něj jako z loňského sněhu, mít kamenné srdce / mít srdce z kamene, mít místo srdce kámen, mýt si ruce jako (Pontský) Pilát, obrátit se / otočit se k někomu zády, záleží (mu) na něm/tom jako na loňském sněhu, zavřít před někým dveře, ja nic, ja muzikant.*

4. OBCY jest PODSTĘPNY

Podstawową cechą jest tu nieuczciwość i obłuda OBCEGO, który postępuje niezgodnie z obowiązującymi zasadami, oszukuje drugiego, niejednokrotnie udając osobę prawą i przyjaźnie nastawioną, jest fałszywy, np.: *Bože, chraň mě před mými přáteli, před nepřáteli se ochráním sám, být falešný jako Jidáš, být falešný jako kočka / jako pětník, faleš mu z očí kouká, chovat/hřát hada na prsou/za nadry, kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá, koukat jako Jidáš, mít na jazyku med a v srdci jed, nastražit/nalíčit na někoho past, padnout/vlzt/lézt do pasti, pomlouvát někoho za něčími zády, smát se/vysmívat se něko-*

mu za zády, tvářit se / usmívat se jako jezulátko, tvářit se jako něviňátko, danajský dar, dvojí tvář, falešný prorok, farizejské řeči, rána pod pás, rána do zad, vlk v rouše beránčím.

Posdstępny OBCY, odstępując od obowiązujących zasad i wartości, dopuszcza się zdrady dla własnej korzyści, np.: *nechat někoho na holičkách, zradit někoho pro kus žvance, kudla v zádech (do zad).*

Stosunkowo często mamy do czynienia z odwołaniem do treści biblijnych i utrwalonego w kulturze symbolu zdrady, jakim jest postać Judasza – jednego z uczniów, który zdradził Jezusa, a zapłatą za jego czyn było 30 srebrników, np.: *(dát někomu) jidášský polibek, (prodat někoho za) jidášský/Jidášův groš, zradit někoho jako Jidáš, zradit někoho za třicet stříbrníků, jidášský groš/jidášská mzda/odměna.*

5. OBCY jest RÓŻNY ODE MNIE

OBCY to osoba, z którą drugi nie jest powiązany poczuciem wspólnoty, reprezentują bowiem obaj różne, często przeciwstawne poglądy czy interesy, a ich działania nie są zgodne, np.: *kdo není s námi, je proti nám, nikdo není ve své vlasti / doma prorokem, černá / prašivá ovce, koukol mezi zrnem / pšenici.*

Analizowane przykłady potwierdzają, że OBCYM staje się ten, kogo nie łączą już więzi z innymi członkami grupy, do której wcześniej należał, przestał jednak pełnić przydzielone mu role i obowiązki, np.: *definitivně s někým skoncovat, nechťt někoho znát, odejít od rodiny, rozejít se (s někým/spolu) ve zlém/zlým.*

Mamy także tu przykład ujmujący w sposób żartobliwy zawężenie wspólnoty posiadania do jednej ze stron opozycji, czyli do SWOJEGO: *to co je tvoje, to je moje, a co moje, do toho ti nic není.*

* * *

Na zakończenie należy dodać, że granice między poszczególnymi podkategoriami semantycznymi nie zawsze są ostre, ponieważ zakresy znaczeniowe niektórych jednostek mają charakter płynny,

zazębiają się, zachodzą na siebie, krzyżują się, np. *definitivně s někým skoncovat* – ‘zerwać z kimś więzi’ lub ‘zabić kogoś’.

Ponadto przykłady analizowanych jednostek potwierdzają, że ich użycie w kontekście ironicznym powoduje zmianę wartościowania, jak to ma miejsce w przypadku frazeologizmu *boží člověk*: z pozytywnego na negatywne i przesunięcie do przeciwnej kategorii – OBCY.

Reasumując, należy stwierdzić, że przedstawiona powyżej opozycja SWÓJ – OBCY utrwalona w czeskiej frazeologii stanowi kluczową opozycję w ukształtowanej przez antropocentryzm potocznej interpretacji otaczającej nas rzeczywistości. Stanowi podstawę antynomicznego wartościowania typowego dla językowego obrazu świata, w którym koncepty kształtują się na zasadzie opozycyjnych kategorii semantycznych, np. człowiek – zwierzę (por. Balowska, 2013; Šťastná, 2017), życie – śmierć, Czech – obcokrajowiec, zdrowy – chory (por. Christou i Táborská, 2022), młody – stary, piękny – brzydki itd. W analizowanym materiale antynomiczność przejawia się w zestawieniach przeciwstawnych charakterystyk: PRZYJACIEL – WRÓG, OPIEKUN – PRZEŚLADOWCA, ODDANY – OBOJĘTNY, DOBRODUSZNY – PODSTĘPNY, PODOBNY DO MNIE – RÓŻNY ODE MNIE. Owo przeciwstawienie SWÓJ – OBCY jest wynikiem nieustannej oceny otaczającej rzeczywistości, jakiej człowiek dokonuje podczas swojej egzystencji. Jest ona mu niezbędna do przetrwania, gdyż dostarcza odpowiedzi na podstawowe pytania: co mi przynosi korzyść i bezpieczeństwo, a co nie, czego mam unikać, czego się obawiać, czego muszę się wystrzegać.

Źródła

ČERMÁK, F. i in. (1983). *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přírovnání*. Praha: Academia.

ČERMÁK, F. i in. (1988). *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné*. Praha: Academia.

ČERMÁK, F. i in. (1994). *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné*, t. I i II. Praha: Academia.

- ČERMÁK, F. i in. (2009). *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy větné*. Praha: Academia.
- MRHAČOVÁ, E. i BALOWSKI, M. (2009). *Česko-polský frazeologický slovník*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta.
- MRHAČOVÁ, E., BALOWSKA, G. I ZURA, A. (2011). *Příroda. Země – Vesmír – Život – Smrt – Barvy – Prostor – Čas v české a polské frazeologii a idiomatice*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta.
- ORŁOŚ, T.Z. i in. (2009). *Wielki czesko-polski słownik frazeologiczny*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- ORŁOŚ, T.Z. i HORNIK, J. (1996). *Czesko-polski słownik skrzydlatych słów*, Kraków: Universitas.

Literatura

- BALOWSKA, G. (2013). Czeskie dziewiętnasto- i dwudziestowieczne porównania z komponentem ZWIERZĘ. *Bohemistyka*, (4), 243–265.
- BARTMIŃSKI, J. (2006). O pojęciu językowego obrazu świata. W: J. Bartmiński, *Językowe podstawy obrazu świata* (s. 11–21). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- BARTMIŃSKI, J. (2007). *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- BARTMIŃSKI, J. i CHLEBDA, W. (2013). Problem konceptu bazowego i jego profilowania – na przykładzie polskiego stereotypu Europy. *Etnolingwistyka*, 25, 69–95.
- BAUMAN, Z. (1995). *Wieloznaczność nowoczesna. Nowoczesność wieloznaczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- ČERMÁK, F. (2016). Frazeologie a idiomatika. Jejich podstata a proměnlivost názorů na ně. *Časopis pro moderní filologii*, 98(2), 199–217.
- CHLEBDA, W. (1993). Frazematyka. W: J. Bartmiński (red.), *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2, *Współczesny język polski* (s. 327–334). Wrocław: Wiedza o Kulturze.
- CHRISTOU, A. i TÁBORSKÁ, K. (2022). The Cultural Concepts of zdraví (health) and nemoc (illness) in Czech Phraseology. Koncepty zdraví (zdrowie) i nemoc (choroba) w czeskiej frazeologii. *Etnolingwistyka*, 34, 303–318.
- CZYKWIN, E. (2008). Dlaczego ludzie nie lubią „obcych” i „innych”? W: K. Czyżewski (red.), *Warto zapytać o kulturę*, t. 3, *Obcy/inny/swój* (s. 53–70). Białystok-Sejny: Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego.
- GRUHLIK, H. (2007). Inność a obcość w kontekście filozoficznym. *Anthropos?*, 8–9. Pobrane 10 listopada 2024 z <http://www.anthropos.us.edu.pl/anthropos5/texty/gruchlik.htm#top>

- KEMPF, Z. (1985). Wyrazy «gorsze» dotyczące zwierząt. *Język Polski*, (2–3), 125–144.
- LEJMAN, J. (2015). Człowiek a zwierzę. Biologiczne i kulturowe źródła antropocentryzmu. *Wschodni Rocznik Humanistyczny*, 11, 283–293.
- LEWICKI, A.M. i PAJDZIŃSKA, A. (1993). Frazeologia. W: J. Bartmiński (red.), *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2, *Współczesny język polski* (s. 315–334). Wrocław: Wiedza o Kulturze.
- MORMO, P. i KURASZ-SZCZEPANEK, K. (2019). Językowe i retoryczne środki tworzenia opozycji „MY” i „ONI” w paskach informacyjnych „Wiadomości”. *Półrocznik Językoznawczy Tertium. Tertium Linguistic Journal*, 4(2), 55–77.
- MRHAČOVÁ, E. i PONČOVÁ, R. (2003). *Zvířata v české a polské frazeologii a idiomatice. Česko-polský a polsko-český slovník*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě.
- NOWAKOWSKA A., 2005, *Świat roślin w polskiej frazeologii*. Wrocław.
- PAJDZIŃSKA, A. (1990). Antropocentryzm frazeologii potocznej. *Etnolingwistyka*, 3, 59–68.
- Slovník spisovného jazyka českého* (1989). B. Havránek et al., d. I–VIII, Praha: Academia.
- ŠŤASTNÁ, L. (2017). Opozice ČLOVĚK – ZVÍŘE v češtině. W: I. Vaňková, V. Vodrážková i R. Zbořilová (eds.), *Horizonty kognitivně-kulturní lingvistiky. Schémata a stereotypy v mluvených a znakových jazycích* (s. 156–164). Praha: FF UK.
- VAŇKOVÁ, I. (2007). *Nádoba plná řeči. Člověk, řeč a přirozený svět*. Praha: Karolinum.